

EMLÉKEZTETŐ
A BIZTOSÍTÁSTÖRTÉNETI KUTATÓI FÓRUMON ELHANGZOTT
REFERÁTUMOKRÓL ÉS HOZZÁSZÓLÁSOKRÓL

(1999. február 18. Széchenyi István Főiskola, Győr)

A Fórum résztvevői:

Bana József *levéltár-igazgató, Győr Városi Levéltár*

Csurgai Horvát István *levéltár-igazgató, Székesfehérvári Levéltár*

Deák Jánosné *MABISZ Biztosítási Oktatási Intézet*

Dominkovits Péter *főlevéltáros, Győr-Moson-Sopron Megyei Levéltár Soproni Levéltára*

Dr. Farkas Szilveszter *főiskolai docens, Széchenyi István Főiskola*

Dr. Honvári János *főiskolai tanár, Széchenyi István Főiskola*

Lazáry Mátyás *hallgató, Széchenyi István Főiskola*

Márfi Attila *főlevéltáros, Baranya Megyei Levéltár*

Morvai Gyula *levéltáros, Győr Városi Levéltár*

Dr. Muzsay Géza *ny. vezérigazgató*

Dr. Sey István *főiskolai tanár, Széchenyi István Főiskola*

Dr. Zavodnyik József *Állami Biztosításfelügyelet*

A biztosítástörténeti kutatói fórum első alkalommal került megrendezésre a *Széchenyi István Főiskolán*. A szervezők - *dr. Farkas Szilveszter* a SZIF Közgazdaság Fakultásának docense és *Bana József* a Győr Megyei Jogú Város Levéltár igazgatója - szándékosan "Fórumnak" nevezték a biztosítástörténetet kutató szakemberek eszmecseréjét. Ezzel is a hangsúlyozni kívánták az összejövétel konzultációs jellegét.

A szervezők célkitűzése az volt, hogy a bemutatásra kerülő kutatási referátumokkal kapcsolatos tapasztalatokat a résztvevők megoszthassák egymással, és ismertessék a "*Magyarországi biztosításügy története a 19-20. században*" elnevezésű kutatási projekt tervezetét.

Dr. Veress József egyetemi tanár a SZIF Közgazdasági Fakultásának igazgatója nyitotta meg a fórumot. A fórum résztvevőinek bemutatása után *Lazáry Mátyás* mutatta be az

Országos Tudományos Diákköri Konferenciára készített dolgozatát, amely címe: *"A Phönix Életbiztosító Társaság pénzügyi válsága 1936-ban"*.

Lazáry Máttyás

(Széchenyi István Főiskola, Közgazdasági Fakultás)

A Phönix Életbiztosító Társaság pénzügyi válsága 1936-ban

Előadásom a Phönix Életbiztosító bukásáról, illetve a bukást kiváltó okok elemzéséről szól. A dolgozat témája - úgy gondolom - több szempontból is érdekes. Egyrészt, mert egy biztosító társaság válságát önmagáért is érdemes tanulmányozni, másrészt pedig a gazdaságtörténelem e fejezetének tanulmányozása hasznos is mivel a két világháború közötti biztosítástörténelemtől még ma kevés információval rendelkezünk. Összefoglaló jellegű biztosítástörténeti munka 1931 óta nem jelent meg a magyar szakirodalomban és 1931 után sem igen foglalkoztak a magyar gazdaságtörténészek magánbiztosítók gazdaságtanával. Így mivel nem támaszkodhattam más szerzők munkáira, a dolgozat végig primer forrásra, vagyis a Biztosítási és Közgazdasági Lapokra támaszkodik.

Több korabeli gazdasági heti illetve napilap foglalkozott a Phönix Életbiztosító bukásával. Egyetlen - magyar nyelvű - gazdasági szaklap létezett azonban, amely szakmailag ismertette és próbálta elemezni a Phönix - válságot. Elemzésem során az 1936 és 1938 között megjelent cikkeket vizsgáltam részletesebben, de felhasználtam az 1936 előtt közölt írásokat is.

A Biztosítási és Közgazdasági Lapok egy kéthetente megjelenő szaklap, amely elsősorban biztosítástudományi kérdésekkel foglalkozott illetve a biztosítási "ipar" közgazdasági vetületével, de nem mellőzte a bankszektort érintő információk közlését sem. A lap ugyan kéthetente jelent meg, mégis törekedett arra, hogy "napról-napra" nyomon kövesse a Phönix-válságot és a legapróbb részletekről is tudósítsa olvasóit. Éppen ezért szolgált kitűnő forrásul a téma feldolgozásához.

A Phönix Életbiztosító Társaság pályafutása kétségtelenül a két világháború közötti biztosítástörténet egyik legtanulságosabb eseménye. Története - dióhéjban - arról szól, hogy hogyan jutott fel a csúcsra majd dőlt romba 1936. áprilisában egy olyan biztosító társaság, amely az első világháború előtt jóformán ismeretlen volt szakmai körökben és semmiféle nemzetközi elismertségnek nem örvendett. Mégis a Phönix, agresszív terjeszkedési politikájának köszönhetően 1934-ben a Phönix Élet már a világ 17 országában, biztosítási tisztviselők, és ügynökök tízezreit foglalkoztatta. Mielőtt részletesebben elemezném a válságot, először is az előzményeket szeretném ismertetni.

A korona romlása és az infláció egyre nagyobb problémát jelentett a biztosító intézetek számára. A gond az volt, hogy biztosított összegek és az ezek alapján fizetendő díjak nem tartottak lépést a pénz értékének csökkenésével, ezzel párhuzamosan viszont az adminisztrációs költségek - csökkentett értékű pénzben számolva - rohamosan nőttek. (A biztosítók számára a folyamatos díjfizetés egyre problémássá vált, így rá voltak kényszerítve arra, hogy ügyfeleik igényeinek kielégítése érdekében kockázatos befektetéseket vállaljanak. Például nagy hozammal kecsegtető de kockázatos értékpapírokat vásároljanak.) Az első világháború előtt a kereskedelmi törvény kötelezte a magánbiztosító intézeteket arra, hogy vagyonukat kizárólag a legbiztosabb befektetésnek számító, fix kamatozású államkötvényekbe illetve - később - hadikölcsönökbe fektessék. A rendelkezés eredményeként a biztosítási díjtartalékok 80%-át államadóssági papírok, 15%-át hadikölcsönök, 5%-át pedig egyéb értékpapírok illetve ingatlanok vásárlására fordították a biztosítási társaságok.

A **valorizáció** - vagyis az értékek korábbi szintre hozása - tehát több okból is elengedhetetlenül szükségessé vált. Egyrészt, mert a háborút követően az értékpapírok elértéktelenedtek, és a biztosítók jelentős pénzügyi veszteséget könyvelhettek el. Másrészt pedig a biztosítók minél előbb rendezni akarták az állammal, illetve a viszontbiztosítókkal szemben fennálló tartozásaikat, - mégpedig felértékelt államkötvények átadásával - annak érdekében, hogy újabb akvizíciókat - azaz vállalat-felvásárlásokat kezdeményezhessenek. A valorizációs kérdést végül - hat év után - az 1928. XII.t.c. oldotta meg. A törvény értelmében az 1922 előtt kötött biztosításokat átértékelték, valamint a magánbiztosítókat kötelezték arra, hogy a biztosítási díjjaik két százalékát valamint a viszontbiztosítási díjjaik egy százalékát a Felügyelő Hatóság javára éppen a valorizációs alap feltöltése céljából kötelesek befizessék.

A **Felügyelő Hatóság** szerepe kettős volt. Egyrészt szükség volt rá, hogy a releváns jogszabályok betartását ellenőrizze a biztosító társaságoknál, másrészt feladata a versenytársak túlkapasainak szankcionálása. Sőt a biztosítás - piaci verseny fenntartásához is szükség van egyfajta hatósági ellensúlyra, hiszen a versenytársak nem azért rivalizálnak, hogy megőrizzék a versenyt.

A Felügyeletnek kötelessége lett volna ügyfelek védelmében tett beavatkozás, hiszen az 1923-ban kiadott pénzügyminiszteri rendelt olyan jogkörrel ruházta fel, amely lehetővé tette, hogy a Felügyelet intézkedéseket fogantatosíthasson a verseny etikáját megsértő biztosító intézetekkel szemben. Az egyik ok talán annak tudható be, hogy a Phönix a költségvetés

egyik legnagyobb adófizetőjének számított, így az államnak nem lehetett érdeke a cég elsorvasztása. Másodszor a Phönix Élet az első világháború alatt mintegy 752 millió pengő hadikölcsönt vásárolt. A hitelből az állam mindaddig (1930-as évek eleje) egyetlen pengőt nem törlesztett. A pillanatnyi helyzet szerint tehát az állam tartozott a Phönixnek.

A lap elemzője szerint a **Phönix-bukás** matematikailag teljesen "indokolatlan" volt. Így talán jogos az állítás, miszerint a Phönix-bukás hátterében "csalás" vagy legalábbis sikeresen kendőzött hazárdjáték állt. Az intézkedések során hozott döntések szakmai megalapozottságáért a BIOSZ támogatta. Tehát a BIOSZ - mint legfontosabb érdekképviselői szerv - csak javaslattevő lehetett, a döntéshozás mindvégig a Pénzügyintézeti Központ kezében maradt. A többi biztosító társaság ugyanakkor, már 1936 áprilisában megkezdte a Phönix biztosítottak ügynevezett kikapcsolását. Ez azt jelentette, hogy a versenytárs biztosítók minden tőlük telhetőt megtettek annak érdekében, hogy azokat az ügyfeleket akik szerződésüket felbontották a Phönixel, saját ügyfélkörükbe - a lehető leghamarabb -bevonják. Az 1936. június 26-án megjelent kormányrendelet, azonban jócskán keresztül húzta nemcsak a biztosító társaságok, de az ügyfelek számításait is. A rendelet értelmében:

1) Azon Phönix ügyfelek, akik 1936. április 9-e után, más intézettel újabb életbiztosítás kötöttek, 1936. november 15-ig ajánlott levélben mondják fel ezen új biztosítást. A cég köteles a fél által befizetett összeget visszafizetni, és a kötvényt törölni.

2) A másik oldalról viszont az ügyfelek kötelesek a Phönixnél maradni mindaddig, míg a Pénzügyintézeti Központ át nem adja az állományt a létrehozandó konzorciumnak. A két határidő közötti látszólagos az elgondolás oldaná fel mely szerint a kormány 1936. november 15-ig mindenképpen átadná a Phönix Élet vagyonát "valakinek".

A Pénzügyminisztérium időközben, 1937 márciusában - összesen 13 biztosító társaság részvételével - létrehozta az Unitas nevű biztosító konzorciumot. Az Unitas feladata a Phönix Élet díjtartalékának átvétele lett volna. Miközben a Pénzügyminisztérium szándékosan késleltette a Phönix likvidizációját - azzal ugyanis, hogy az állományt hosszú ideig nem adta át az Unitas Rt.-nek - jelentős változás állt be az Unitas részvények tulajdonjogában. 1937 decemberéig, vagyis a Pénzügyintézeti Központnak - aki az eredeti elképzelések szerint semmilyen részesedést nem vállalt volna az Unitasban - sikerült egymás után megszerezni a konzorciumban részt vevő legtöbb biztosító intézet Unitas - részvényét és így szert tennie 503 darab Phönix Élet részvényre. Végül az eredetileg 13 tagból álló konzorcium 8 tagúra zsugorodott, a Pénzügyintézeti Központ pedig stratégiai lépéselőnybe került azzal, hogy 0,3%-kal

több részvényt birtokolt, mint a konzorciumban részt vevő többi biztosító intézet. Akiknek a maradék 497 részvényen kellett osztozkodniuk. A lényeg, hogy a Pénzügyintézeti Központ főrészvényessé vált az Unitas Rt.-ben, így jogot kapott arra, hogy 1937. december 31-én lejáró megbízatása után is dönteni tudjon a Phönix további sorsáról. (Jóllehet a pénzügyminisztérium, - állítása szerint - a részvények megszerzését illetve tulajdonban tartását csupán átmeneti jelenségnek tekintette és határozottan cáfolta azokat a híreszteléseket, amelyek szerint célja lenne érdekeltséghez jutni egy új biztosítótársaságban.)

1938. március 26-án az Unitas Rt. és a Pénzügyintézeti Központ között létrejött az átadási szerződés. A megállapodások szerint a három főrészvényesből alakult lebonyolító társaság veszi át a felszámolandó biztosítási társaság mintegy 83 millió pengőt kitevő, érvényben lévő állományát. 1938 március 26-tól tehát már egy új cég története kezdődik. Az Unitas Részvénytársaságé. A Phönix Élet stabilizálása körül kialakult problémák lezárultak ugyan, viszont korántsem oldódtak meg véglegesen.

A referátum elhangzása után a fórum résztvevőinek alkalma nyílt arra, hogy reagáljanak az elhangzottakra.

Dr. Farkas Szilveszter szerint az előadó kutatásai egy nagyon sajátos forrás csoportra irányult, a korbéli szakajtó elemzésére. *"Ez azért jó mivel a szakmának jelentős sajtója volt a tárgyalt korban, éppen ezért kiváló forrásul szolgálhat a kutatóknak. Bár a Biztosítási és Közgazdasági Lapok információ közlése eléggé hektikus volt, hiszen előfordul, hogy a lap üzemi költség szintig elemzi a biztosító társaságok gazdasági helyzetét (pl. elemezték azt, hogy mennyit fizettek a vezetőknek stb.) Másrésztől viszont - és a Phönix esete éppen ezt bizonyítja - gyakran elég felületes információkkal rendelkeztek. Illetve vagy nem tudták, vagy nem akarták a rendelkezésükre álló információt nyilvánosságra hozni. Többek között ennek vizsgálata lehetne további kutatások célja."*

Dr. Zavodnyik József (Állami Biztosításfelügyelet) a dolgozattal kapcsolatban több olyan kérdést is felvetett, amelyek vizsgálata későbbi kutatások alapjául szolgálhat. Az állomány átruházások kérdése azért különösen fontos napjainkban is, mivel éppen 1998-ban született meg az a törvény, amely ezt a területet szabályozza. A másik fontos kérdés az, hogy vajon mit tett a Felügyelő Hatóság a válság pillanataiban, illetve hogyan próbált - az állammal és a többi magánbiztosító intézettel együttműködve - "rendet teremteni". Zavodnyik József gyakorló jogász révén felvetette a jogi szabályozás problémáját is. Felhívta a figyelmet arra, hogy az előadásban említett témák mai is aktuálisak, sőt szerepük még hangsúlyosabb, mint az 1920-

as 1930-as években, mivel ma az akkoritól eltérően még fejletlen biztosítási kultúrával - a biztosítottak részéről - illetve kevés tapasztalattal - a biztosítási szakemberek részről - rendelkezünk.

Ugyanígy aktuális kérdés a biztosító társaságok külföldi telephelyével, fiókjával kapcsolatos jogi szabályozás. Hiszen 1998. januárjától külföldi székhelyű biztosító társaság is nyithat fiókot Magyarországon. Arról azonban keveset tudunk, hogy vajon "régebben" mi volt a gyakorlat és - például a 20-as 30-as években - hogyan irányították a felügyeleti szakemberek ezt a területet.

Aktuálisnak mondható a valorizáció kérdése is. Magyarországon ugyanis a nyolcvanas években kezdték újra vizsgálni azt, hogy a biztosítási díjak hogyan kövessék az inflációt. Itt nem kizárólag az életbiztosítás, hanem az elemi károk biztosítási kötvényeiről is szó van.

Érdekes lehet annak pontos feltérképezése is, hogy a kormány illetve a Felügyelet - de ugyanígy a többi biztosító társaság - hogyan próbálta kezelni a válságot. Bár száz évvel ezelőtt a Hungária Biztosító bukásának történetéből már nyerhettünk néhány értékes tapasztalatot, de jelenleg inkább arra kellene törekedni, hogy a felügyeleti szabályozás bővítésével, ezzel együtt a törvényhozás gyorsításával megelőlegezzük, mintsem hagyjuk kibontakozni válságot.

Dr. Muzsai Géza (ny. vezérigazgató) a *Gazdák Biztosító Szövetkezetére* hívta fel a figyelmet. 1999-ben lesz ugyanis 100 éve annak, hogy az érdekeltek - 1899. január 1.-én - megalapították a biztosító társaságot. *Gazdák Biztosító Szövetkezetének* történetét bemutató - 1940-es években megjelent - kétszáz oldalas könyvből kiderül, hogy a Gazdák saját maguk hogyan értékelték a korabeli biztosító társaságok a helyzetét. Így utalást kaphatunk a Phönix Életbiztosító Társaság és a Gazdák kapcsolatára is.

1949-ben az *Első Magyar Általános Biztosító* és a *Gazdák Biztosító Szövetkezetének* összevonásával jött létre az *Állami Biztosító*. A gazdák meglehetősen jó piaci pozícióval rendelkeztek az egyesülés létrejöttékor, hiszen a második világháború előtt, az elemi kárbiztosításokkal kapcsolatban első helyen, míg az életbiztosítások területén a második helyet tudhatta magáénak a Gazdák Biztosító Szövetkezete. Jóllehet a Gazdák Biztosító Szövetkezete mindössze öven évet működhetett Magyarországon effektív biztosító társaságként, mégis a biztosítás alapjait tekintve meghatározó jelentőséggel bírt.

Biztosítástörténeti kuriózumként említette **dr. Muzsai Géza** a *Gazdák* 1913-ban átadott Üllői úti székházát, amely a kor mércéjével mérve igen színvonalasan berendezett épület volt. Már akkor - és ez egyedülálló - úszómedencével rendelkezett az épületen belül. Mellesleg az *ÁB-AEGON* Piroska utcai épülete is *Gazdáké* volt. Az elmúlt években, mikor az *ÁB-AEGON* átvette a *Gazdák* volt székházát, javaslatok születtek arra vonatkozóan, hogy vajon mi is legyen a *Gazdák* nagy értéket képviselő könyvtárával. Az *ÁB-AEGON* a Széchenyi Könyvtárnak adta volna át az állományt, elsősorban abból a megfontolásból, hogy ott szakszerű "ellátásban" részesülnek a könyvek, másrészt pedig a bennük lévő információ szélesebb körben válik kutathatóvá. De éppen Muzsai Géza hívta fel a biztosító vezetésének figyelmét arra, hogy a könyvtár a díjtartalékokból jött létre így tulajdonjogilag a *Gazdák* alkalmazottait illeti.

Dr. Muzsai Géza Sütő András gondolatán keresztül - *"Önmagát becsüli meg minden nemzedék, ha tudomásul veszi, hogy a világ nem vele kezdődött."* - rávilágított arra, hogy valójában a biztosítás terén sincs "semmi új a nap alatt". Az utóbbi gondolat egyébként többször is elhangzott a Fórumon. *"Ne gondoljuk - folytatta Muzsai Géza -, hogy a ma oly divatos bankbiztosítás a kilencvenes évek találmánya. Hiszen a húszas - harmincas években, sőt a dualizmus kori Magyarországon is meglehetősen elterjedt volt csak éppen nem így hívták. A Gazdák biztosító Szövetkezete például olyan bankbiztosítási konstrukciót dolgozott ki a Hangya Szövetkezettel közösen, amit ma is a legkorszerűbbnek tekinthetünk."*

"Az ötvenes években sokáig élt az a mai szemmel teljesen téves értékítélet, amely szerint Gazdák Biztosító Szövetkezete a második világháború alatt fasiszta törekvéseket táplált. Ez a t évhit abból táplálkozott, hogy a Gazdák Biztosító Szövetkezete a második világháború elején támogatta a katonai szolgálatra ment dolgozóinak családtagjait, illetve a hősi halált halt munkatársak hozzátartozóit. A BEGY pedig úgy értékelte ezt az egyedülálló törekvést, hogy a Gazdák Biztosító Szövetkezete támogatta a háborút és ezzel együtt a fasiszmust."

Jóllehet a "Biztosítás elmélete és gyakorlata"-t (két kötetes biztosítási szakkönyv, rövidítése: BEGY) kiváló műnek tekinti a szakember, hiszen *"...annak idején a fél országot a BEGY-ből vizsgáztattuk, és azt gondolom, hogy a mai biztosítási szakma se tud többet, mint amit a BEGY-ben akkoriban leírtak."*

Polgár Tamás

(Győr-Moson-Sopron Megyei Levéltár Soproni Levéltára)

Próbaíráások a Soproni Levéltárban¹

Sopronban megtalálható az Első Magyar Általános Biztosító (továbbiakban: EMÁB) soproni főügynökségének 1927-1947-ig származó dokumentumai. A forrás legértékesebb része a főügynökség által vezetett 1932 tavaszáról származó levelezési könyv. A levéltárban ugyanígy megtalálható az EMÁB 1940-ből származó pénztárkönyve is.

"Hegykő község 1889-ben kötött biztosítást az EMÁB-val. A 13 pontból származó szerződés alapján láthatjuk, hogy milyen mechanizmus alapján működött a biztosító társaság, és a szerződés alapján tudjuk azt is, hogy a község megkapta mindazon kedvezményeket, amelyeket a biztosító hasonló esetekben a többi Sopron megyei falu, város rendelkezésére bocsátott. Amit legfontosabbnak tartok kiemelni a szerződésből az, hogy a község az eddigi biztosítási szerződésektől eltérően nem csak a közös gabonára illetve takarmányra kötöttek biztosítást, hanem a község elöljárója a községi lakosok nevében egyedi épületekre illetve az egyedi takarmánykészletekre is szerződést kötött."

A biztosítási szerződések megkötésére azonban csak a bevallások után kerülhetett sor. A szerződés specifikumaihoz tartozott az is, hogy a biztosító társaság - kedvezményként - az első évben ingyenességet biztosított ügyfeleinek (ingyenes biztosítási év). Sőt a biztosító társaság vállalta, hogy a község részére bocsát 800 forintot, amit kizárólag tűzoltó fecskendő vásárlására fordíthattak a község elöljárói természetesen a tűzkára megelőzésének érdekében. Látjuk tehát, hogy az EMÁB nem csak a kártérítésben, hanem a kár megelőzésében is komoly szerepet vállalt.

Az előadó által bemutatásra kerülő másik szondázott iratcsoport a Sopron Polgármesteri hivatal iratanyaga, ami az Acta Oeconomia Politica iratcsoportba található és az 1860-as évekből származik. *"A kutatási eredmények sok szempontból is rokon vonásokat mutatnak Farkas Szilveszter tavalyi előadásával, amely a biztosító társaságok közötti versenytárgyalásokkal foglalkozott, jóllehet kollégám által feltárt anyag a két és fél generációval előtti állapotot rögzíti."*

¹ A referátumot **Dominkovits Péter** olvasta fel. A kutatások két szalon futottak a Soproni Levéltárban. Egyrészt a dualizmuskori fellelhető forrásokat vizsgálták (**Polgár Tamás**), másrészt pedig Csornai Premontrei Prépostság biztosítással kapcsolatos anyagát. (**Dominkovits Péter**).

Az 1861 előtti épület illetve vásárok biztosítását a város vezetése - a bécsi székhelyű - *Első Császári Királyi Biztosító Társasággal* kötötte meg. 1861-ben azonban - magyar székhelyű - EMÁB felhívja a figyelmet arra, hogy jobb lenne magyar székhelyű biztosítóval szerződést kötni. 1862-ben a város már kiírt egy olyan pályázatot, amely lehetővé tette azt, hogy magyar biztosító társaságok is indulhassanak a kötvényekért folyó versenyben. Három biztosító társaság indult a versenyben: az *Első Magyar Általános Biztosító*, az *Első Császári Királyi Biztosító Társaság* és a *Trieszti Általános Biztosító*. A város az EMÁB pályázatát részesítette előnyben és neki ítélte oda a szerződéskötés lehetőségét.

Hasonló várospolitikai elképzelés figyelhető meg a nagyobb beruházások területén is. Például a gázüzemű világítás bevezetésére, illetve a várost elkerülő út megépítésére kiírt pályázatok elbírálásakor is.

A levéltári anyaggal kapcsolatban megjegyzi az előadó, hogy a levéltár ugyan mindkét részből - osztrák illetve magyar - tartalmaz jelentős iratanyagot de a magyar vonatkozású iratok állapota lényegesen rosszabb.

Dominkovits Péter

(Győr-Moson-Sopron Megyei Levéltár Soproni Levéltár)

A Csornai Premontrei Prépostság biztosítási kapcsolatai

1802-ben II. Ferenc császár állíttatja újra helyre a prépostságot a József császár rendelete által felosztatott prépostságot. Az egyházi birtok gazdasági életével kapcsolatban feltétlenül meg kell említeni azt, hogy a birtok kizárólag önfenntartásra termelt illetve a keszthelyi és szombathelyi iskolák ellátását próbálta megoldani. 1921-től fennmaradt az 1920-ban alapított *Első Keresztény Biztosító Társaság* illetve a Csornai Premontrei Prépostság közötti levelezési iratanyag. 1921-ben ugyanis a Keresztény Biztosító társaság átveszi a Prépostság teljes biztosítási állományát az Adria biztosítótól és felszólítja az uradalmat arra, hogy ezentúl neki tegyen jelentést az esetleges módosulásokról.

Az 1922-ből fennmaradt levelezésből megtudhatunk néhány igen érdekes dolgot. Ami miatt a dokumentum igen jelentős az, hogy segítségével képet kaphatunk a kor biztosítási kommunikációjáról. Érdekességként elhangzott, hogy az uradalom például rendszeresen levelez a biztosítóval arról, hogy a tűz-, jégkárral kapcsolatos biztosítási díjakat az országos terményárakhoz kellene igazítani a havi terménytőzsdei árak ingadozásának megfelelően.

"Majd a további levelezésből kiderült, hogy a biztosító javaslatot tesz az egyházi uradalom gazdasági vezetőinek arra, hogy fel kellene értékelni a javakat mind jég mind tűzkár biztosítás terén a piaci árszintnek megfelelően. Ezért még 1922-ben egy kétszáz szoros szorzást hajtanak végre."

A feltárt iratanyagból az is kiderül, hogy igen komoly verseny létezett az egyházi birtokok biztosítása terén. 1928-ban a hét évre kötött biztosítás lejártakor több biztosító társaság is jelezte, hogy versenyképes ajánlattal rendelkezik az egyházi uradalmak biztosítás terén. többek között angol érdekeltségű biztosító társaságok jelezték részvételi szándékukat, de az egyház - a tradíciókra hivatkozva az Első Keresztény mellett döntött.

1927 és 1944 közötti kötvénycsomag az Első Keresztény Biztosítóval kötött szerződés részleteit tartalmazza. Heti szintű levelezés folyt a biztosító társaság és az egyházi uradalom között. A rend folyamatosan tájékoztatta a biztosítót arról, hogy újonnan emelt épületeire milyen biztosítást óhajt kötni illetve a biztosító tájékoztatta a rendet arról, hogy ő milyen ajánlattal tud előállni, és havi rendszerességgel értesítette a rendet arról, hogy biztosítási kötvényei hogyan állanak. Minden egyes épületről pontos leírást, tűzkárfelmérést készítettek. 1943-ban a prépostság biztosítót vált és kötvényeit - 50%-os részesedés emelés után a Gazdák Biztosító Szövetkezetére ruházta át. A korabeli iratokból pontosan nyomon követhető az egyházi uradalom gazdasági életével kapcsolatos összes jelentős esemény. Kiderül például, hogy az 1930-as években az egyház folyamatos állami költségvetési kiegészítésre szorult és a birtok jövedelme belső felélésre került.

Dr. Farkas Szilveszter

(Széchenyi István Főiskola, Közgazdasági Fakultás)

Biztosítás és közbeszerzés az 1930-as években

A Győr Városi Levéltárban olyan dokumentumokra talált rá, amely alapján Győr város tűzbiztosítására kiírt pályázat és az 1934-ben, 1935-ben tartott versenytárgyalások szinte percről percre óráról órára nyomon lehet követni. A tender kiírásától a befutó pályázatok elbírálásáig pontosan dokumentálva van az esemény. Például van-e köztartozása a pályázó intézménynek stb. *"A pályázat elbírálásának érdekessége, hogy a város által gyártott anyagok - annak érdekében, hogy mérlegelje azt, hogy melyik biztosítót választja - közül egyetlen olyan anyag sincs, amely a tűzkárbiztosítás feltételeire vonatkozna. Az előterjesztés arról szól, hogy összegzik a díjtételeket: melyik alacsonyabb, melyik biztosító ad nagyobb kedvezményt de annak összevetése, hogy mondjuk az Első Magyar Általános vagy éppen az*

Adria tükár biztosítási feltételek, illetve kockázat vállalása miben tér el, arra egyetlen dokumentum nem tér ki."

Ennek az a valószínűsíthető magyarázata - véli az előadó -, hogy a két világháború között egyrészt a biztosítási piac viszonylag kicsi volt, másrészt pedig 1927-ben született egy kartell megállapodás a biztosító társaságok között arról, hogy a tükárbiztosítási díjtételeket hogyan állapítják meg. Vagyis ettől fogva a versenynek tulajdonképpen semmi jelentősége nincs. Ha csak nem abból a szempontból, hogy a biztosítók milyen egyéni kedvezményeket adnak a biztosításokra. De a megállapított díjtételek fillérre egyeznek.

Az 1934-ben tartott versenytárgyalás eredménytelenné nyilvánításának indoklása a korabeli közbeszerzési törvényből olvasható ki. Az egyik pont szerint: *"...ha az árakat irreális módon befolyásoló alkalmi összebeszélés jele mutatkozik..."* illetve a másik pont: *"Ha ajánlat nem létezett vagy olyan kevés ajánlat érkezett, hogy verseny nem alakulhatott ki"*. Míg az első pontra könnyű hivatkozni, hiszen az árak - mint említettük pontosan megegyeztek, addig a második pontra már kevésbé, mivel összesen 16 biztosító társaság jelentkezett a pályázati felhívásra.

Az 1935-ös zárt tárgyalást is eredménytelennek nyilvánították, hiszen a városi közgyűlés éppen a fent említett paragrafusokra hivatkozva utasítja el az eredményhirdetést és végül a polgármesterre ruházza át a döntési jogkört. A polgármester pedig bizalmi elv alapján - és nem utolsó sorban azért, mert komoly üzleti kapcsolat volt a város és a biztosító társaság között - úgy döntött, hogy az Első Magyar Általános Biztosító kezébe adja a város biztosításait. Nem kimondottan korrupciós versenytárgyalásról volt tehát szó, hiszen minden a törvényes keretek között maradt. A polgármester pedig jogosan dönthetett saját maga, hiszen a felelősség amúgy is az övé volt.

Érdekes lenne tehát megvizsgálni - veti fel az előadó Polgár Tamás kutatásaira hivatkozva - azt, hogy vajon két és fél generációval ezelőtt hogyan folytak le a hasonló versenytárgyalások.

Dr. Muzsay Géza a díjtételek kapcsán utalt arra, hogy a Gazdák Biztosító Szövetkezete is éppen a magas jégkár díjtételek miatt jött létre. Az 1895/96-os években ugyanis óriási jégverések voltak Magyarországon és az akkori biztosítók nagy veszteségeket kellett elviselniük, amit persze az ügyfelekre hárítottak át. A magyar gazdatársadalom akkor kezdett el gondolkodni azon, hogy saját érdekük miatt - és mert a fizetés jelentős hányadát nem tudták

fedezni -, érdemes volna egy saját biztosító társaságot létrehozni, és szövetkezeti formában megakadályozni a nagy arányú díjtételemelés.

Ugyanakkor ismét megállapíthatjuk, hogy nincs új a nap alatt, hiszen a díjtételek nagysága illetve egy-egy komolyabb biztosítási lehetőségre kiírt versenytárgyalás ma is sok vitát válthat ki.

Márfi Attila

(Baranya Megyei Levéltár)

A Zsolnai Kerámiagyár biztosításai

Az első források 1874-ig vezetnek vissza, hiszen ekkor találunk először utalást a manufaktúra biztosítási kapcsolataira. Forráspontként szolgálhatnak elsősorban a korabeli pénzüzetek feljegyzései, anyagai de ugyanígy jó forrásként szolgálhatnak a helyi sajtó tájékoztatásai, valamint a konkurens biztosító társaságok üzleti jelentései. A különböző pénzüzetek jelentéseit azért tartjuk kiemelkedően figyelemre méltónak, mert a biztosítási kultúra abban az időben nem volt olyan fejlett, mint azt húsz-harminc év múlva tapasztalhatjuk. Sőt a biztosítók működésére sokkal inkább a pénzüzetek működési sajátossága volt jellemző mintsem a klasszikus értelemben vett biztosító társasági működés.

További sajátos forrástípust jelentenek az ügynevezett információs könyvek, amelyek több évtized üzleti kapcsolatait voltak hivatottak dokumentálni. Ezeket a könyveket a pénzüzetek gazdasági osztályai vezették. Hasznos lehet vizsgálni a gyár tulajdonában lévő biztosítási kötvényeket is és nem kizárólag biztosítástörténeti szempontból. A kötvények ugyanis jól tükrözik a gyár működését és belső szerkezeti felépítését. Ha ugyanis tudjuk, hogy például a gyár mely egységeire milyen típusú biztosítást kötöttek - vagyis egy-egy részegységet értéket mekkorának találtak - akkor következtetni tudunk a gyár a hierarchikus szempontú felépítésére. A biztosítási kötvények ismerete tehát az üzemgazdasági szempontú elemzéseknek is biztos alapot adhat. Ugyanakkor kicsi a tévedés lehetősége. Hiszen egy-egy épület vagy szerszám értékének pontos megállapításra nem csak a biztosító - hogy tudja mekkora kockázatot vállal és hogy a gyár ne fizethessen alacsonyabb árat a biztosításért - hanem a gyár - ne kelljen túl nagy biztosítási díjat fizetnie - közös érdeke.

1928 után a kerámia gyár a *Trieszti Általános Biztosítóval* állt kapcsolatban és a biztosítóval kötött kötvények lefedik a gyár összes értékét mind anyagi mind személyi tekintetben.

Az 1928 után vizsgált összesen mintegy 16 különböző biztosítási kötvény között találunk olyan szerződést is, amelyet a gyár múzeumában kiállított értéktárgyakra kötöttek. A biztosító társaság minden egyes kiállított tárgyról részletes listát "rendelt", annak érdekében, hogy az értéktárgyak pontos értékét meg tudják állapítani.

Kuriózumként elhangzott az előadó részéről, hogy a gyár vezetése külön életbiztosítást kötött a gyári tűzoltó egyesület minden tagjára, sőt az üzem Mercedes Benz típusú személygépkocsijának utasaira is.

Csurgai Horvát István

(Székesfehérvári Levéltár)

Biztosítástörténeti kutatások Székesfehérvárott

Csurgai Horváth István megerősítette, hogy a pénzüintézetek és a biztosító társaságok közötti összefonódás valóban nagyon szoros volt nem csak a dualizmus korában de két világháború között is. Székesfehérvárott például az 1841-ben létrejött Takarékpénztárból fejlődik ki és alakul meg 1846-ban az első Székesfehérvári biztosító intézet.

1880-ra már elterjedté vált az a gyakorlat, hogy a városok vagyontárgyaikat biztosítják. Elsődlegesen tűzkárbiztosításokra kell gondolnunk, de a mezőgazdasági területeken - Székesfehérvár környékén ez mintegy 6-7 ezer holdat jelentett - a jégkárbiztosítások is nagy szerepet kaptak. A pénzüintézetekkel való kapcsolat kutatása Székesfehérvár tekintetében is fontos szerepet kap, hiszen előfordul, hogy egy-egy pénzüintézet látja el adott biztosító társaság vezérügynökségének szerepét akár több városra, községre kiterjedően is.

"A korabeli biztosítók közötti kapcsolat illetve szövetség, amely egy-egy nagyobb biztosítás, vagy kockázat kezelésére jött létre jelentős hasonlóságot mutat a ma tapasztalható biztosítási poolokkal, amelyek például a Paksi erőmű biztosítására jött létre, vagy létre jöhetett volna az 1996-os Expo biztosításakor." - jegyezte meg Dr. Zavodnyik József.

Dr. Farkas Szilveszter az ismét felmerült bankbiztosítás-kérdésre reagálva megjegyezte, hogy kollégáival együtt ők is találtak néhány érdekes dolgot a témával kapcsolatban.

Az 1873-as világválság idején az 1940-ben alakult a *Győri Első Takarékpénztár* - és működött egészen a biztosító társaság államosításáig. *Hergeszell (Jerfy) Antal* aki a takarékpénztár vezérigazgatója *Lévay Henrikhez*, az Első Magyar Általános Biztosítóhoz fordult, hogy 65 ezer koronás "gyorssegélyt" kérjen tőle azért, hogy a Takarékpénztár a válságot sikeresen átvészelhessen. Jóllehet a biztosító mindössze 30 ezer koronás segítséget

tudott Hergesell rendelkezésére bocsátani, de ez is elég volt ahhoz, hogy a Takarékpénztár átvészelve a krízist.

A kutatás során kiderült az is, hogy Hergeszell (Jerfy) Antal az Adria biztosítónál kezdte pályafutását, de amikor megalakul az EMÁB akkor nem csak Hergeszell és ügynökcsapata, hanem a hozzájuk tartozó biztosítási ügyfelek tömege is átment az EMÁB-hoz. A dolog érdekessége, hogy a pénzügyi vezérigazgató Hergeszell nem szégyelli azt, hogy ő egyben egy biztosító társaság vezérképviselője is. Hiszen - és ez valójában bizonyíték arra, hogy létezett és fejlett volt a bankbiztosítás - akinek kölcsönt nyújtott, annak vagyon- illetve életbiztosítás megkötését is ajánlotta. Tehát már a 19. században tapasztalhatjuk az értékesítési csatornák összekapcsolását.

Tapasztalatok

A Fórumon elhangzott referátumok jelzik, hogy sok új és hasznosítható adat kerül felszínre a levéltári kutatások során. A kutatások eredményei elősegítik, hogy árnyalt és pontosabb kép alakuljon ki a magyarországi biztosításügy fejlődéséről. Ezt a célt jól szolgálja a Bana József és Farkas Szilveszter által készített biztosítástörténeti kutatási projekt tervezete. A projekt finanszírozásához szükséges anyagi források átgondolt pályázatokkal előteremthetők.

Győr, 1999. február 25.

Lazáry Mátyás

Farkas Szilveszter

A MAGYARORSZÁGI BIZTOSÍTÁSÜGY TÖRTÉNETE

A 19-20. SZÁZADBAN

(Kutatási projekt tervezete)

A kutatási projekt célkitűzése

Győr Megyei Jogú Város Levéltára és a Széchenyi István Főiskola Közgazdasági Fakultása az 1997-ben elkezdett biztosítástörténeti kutatásokat két területre koncentráltan tervezi folytatni:

1. *a modern biztosításügy kialakulása és fejlődése a 19. században*
2. *a magyarországi biztosításügy állapota a két világháború között.*

A kutatásba olyan levéltárakat kívánunk bevonni, ahol korábban végeztek forrás feltárást és a kutatási téma iránt is érdeklődést tapasztaltunk. A bevonásra kerülő levéltárak számát egyfelől meghatározza a levéltárak saját munkaprogramja, másfelől a kutatási projekt pénzügyi helyzete. Az együttműködő levéltárak adatait így csak a részletes kutatási terv elkészítésekor lehet megadni. (Jelen tervezetben 6 levéltárral történő együttműködéssel számolunk, Soproni Városi Levéltár, Székesfehérvári Városi Levéltár, Baranya megyei Levéltár, Országos Levéltár, Győr-Moson-Sopron megyei Levéltár és Győr Városi Levéltár.)

A kutatási projekt indoklása

A magyarországi biztosításügy történetéről az 1960-as, 1970-es években jelentek meg összefoglaló írások. (Lásd BEGY és Az állami biztosítás Magyarországon c. könyvek.) Levéltári forrásokra alapozott és így új eredményeket felmutató dolgozat 1963-ban jelent meg. (Bogár János: Fejér megye szerepe a magyar biztosításügy történetében. Székesfehérvár, 1963)

Az általunk ismert nemzetközi szakirodalomban a vállalat történeti kiadványok mellett találunk összefoglaló műveket is. (A. Mosser-M. Roloff: Wiener Allianz Gegründet 1860. Wien, 1991, Versicherungsgeschichte Österreichs. /Band 1-4. Hg. A. Holzhausens, Wien, 1988, 1992, B. Supple: The Royal Exchange Assurance. /A History of British Insurance 1720-1970/ Cambridge, 1970, The historian and the business of insurance. /ed. O.M. Westall/ Manchester, 1984)

Az eddig átnézett források alapján a kutatástól azt várjuk, hogy árnyalt képet kapjunk a modern biztosításügy 19. századi magyarországi kialakulásáról. A meglévő, de még fel nem dolgozott két világháború közötti biztosítási adatok alapján megítélhetővé válnak a korszak sikerei és kudarcai.

A tervezett biztosítástörténeti kutatás mindenképpen hozzájárul ahhoz, hogy árnyalt és valóság közeli kép alakuljon ki a társadalomban a magyarországi biztosításügy fejlődéséről. Ez pedig emelni fogja a biztosítási kultúrát, amelyből reményeink szerint ügyfelek és biztosítók egyaránt sokat profitálhatnak.

A kutatási projekt tartama és ütemezése:

A kutatási projekt időtartama két esztendő (24 hónap).

I. Fázis

Részletes ütemterv és költségvetés készítése

1-3 hónap

a) Levéltárak

A kutatómunkába bekapcsolódó levéltárak tájékoztatása, módszertani megbeszélések, az adatgyűjtésért felelős személyek kijelölése, egyedi ütemtervek készítése.

b) SZIF

Kutató csoport megszervezése, források feltárása.

Záró tanulmányok:

- a) A 19. századi biztosítástörténet levéltári forrásai (20-30 oldal, felelős: Bana József)
- b) Biztosítástörténeti források és adatok a két világháború közötti időszakról (20-30, felelős: dr. Farkas Szilveszter)

II. Fázis

Források, adatok gyűjtése

4-12 hónap

a) Levéltárak

Adatgyűjtés, rendezés, forráskiadványok előkészítése.

b) SZIF

A szakirodalom és az adatok összegyűjtése.

A 6. és 10. hónap végén értékelő megbeszélés (helyszín: pl. Biztosítási Oktatási Intézet)

Záró tanulmányok:

- a) A 19. századi biztosítástörténet levéltári forrásai (dokumentumok és lelőhelyek) (Felelős: az egyes levéltárak meghatározott munkatársai, Bana József)
- b) A két világháború közötti biztosításügy helyzetének elemzési módszerei (Felelős. dr. Farkas Szilveszter)

III. Fázis

Források és adatok értékelése, elemzése

13-15 hónap

a) Levéltárak

Források értékelése, a feldolgozás szempontjainak kialakítása.

b) SZIF

Szakirodalom feldolgozása és az adatok elemzése, értékelése.

Záró tanulmányok:

- a) A biztosítástörténet levéltári forrásainak feldolgozása (értékelő tanulmány, 20-30 oldal, felelős: Bana József)
- b) Adatok és elemzési szempontok (két világháború közötti időszak) (értékelő tanulmány, 20-30 oldal, felelős: dr. Farkas Szilveszter)

IV. Fázis

Értékelés és összefoglalás

16-21. hónap

a) Levéltárak

A feltárt források alapján tanulmányok és kutatási jelentések készítése. Az egyes levéltárak anyagainak összegzésének megkezdése. Szakmai konzultációk.

b) SZIF

Átfogó tanulmány készítése a két világháború közötti magyarországi biztosításügyről. Az elkészített dolgozat szakmai vitája.

Záró tanulmányok:

a) A kutatásban résztvevő levéltárak értékelő, összefoglaló tanulmányokat készítenek (Felelős: a levéltárak kijelölt munkatársai)

b) Értékelő tanulmány a két világháború közötti biztosításügyről (Felelős: dr. Farkas Szilveszter)

V. Fázis

Tanulmány kötetek és forrás közlések összeállítása

22-24. hónap

a) Levéltárak

„A modern magyarországi biztosításügy kialakulása a 19. században” c. tanulmány elkészítése. Leadási határidő: 24. hónap utolsó napja.

Felelős: Bana József

b) SZIF

„A biztosításügy helyzete Magyarországon a két világháború között” c. tanulmány elkészítés. Leadási határidő: 24. hónap utolsó napja.

Felelős: dr. Farkas Szilveszter

A kutatási projekt szervezete

Projekt vezető

Fogarasi István igazgató, BOI

Projekt szakértők

Bana József igazgató, Győr Városi Levéltár

dr. Farkas Szilveszter főiskolai docens, Széchenyi István Főiskola

Projekt munkatársak

Konkrét megnevezésük a projekt beindításakor.

A projekt megvalósításához szükséges pénzügyi keret és az elszámolások rendje

I. fázis 1-3 hónap

a) Levéltárak

Projekt beindításával kapcsolatos kiadások: 100.000 Ft

b) SZIF

Kutató csoport megszervezése, források feltárása. 50.000 Ft

1-3. hónap összesen:

150.000 Ft

II. fázis 4-12 hónap

a) Levéltárak

Adatgyűjtés, rendezés, forráskiadványok előkészítése. 800.000 Ft

(Levéltári források felkutatása, dokumentálása)

b) SZIF

A szakirodalom és az adatok összegyűjtése. 150.000 Ft

(Másolás, utazás)

4-12. hónap összesen:

950.000 Ft

III. fázis 13-15 hónap

a) Levéltárak

Források értékelése, a feldolgozás szempontjainak kialakítása. 300.000 Ft

(utazás, értékelő anyagok készítése: szerzői díj)

b) SZIF

Szakirodalom feldolgozása és az adatok elemzése, értékelése. 400.000 Ft

(Számítógépes adatbázis létrehozása, elemző munka)

13-15. hónap összesen:

700.000 Ft

IV. fázis 16-21. hónap

a) Levéltárak

Kutatási jelentések és dokumentációk készítése. 400.000 Ft

(Másolási ktg. és szerzői díj)

b) SZIF

Záró tanulmány elkészítése és annak szakmai vitája. 150.000 Ft

16-21. hónap összesen:

550.000 Ft

V. fázis 22-24. hónap

„A modern magyarországi biztosításügy kialakulása a 19. században” c. tanulmány végleges változatának elkészítése	50.000 Ft
„A biztosításügy helyzete Magyarországon a két világháború között” c. tanulmány végleges változatának elkészítése.	50.000 Ft
22-24. hónap összesen:	100.000 Ft

A kutatási projekt tervezett összes költsége:	2.450.000 Ft
1. év (I.-II. fázis, 1-12. hónap)	1.100.000 Ft
2. év (III.-V. fázis, 13-24. hónap)	1.350.000 Ft

A pénzügyi lebonyolítás lehetőségei:

- 1) A kutatási projekt pénzügyi fedezetét a MABISZ a Győr Városi Levéltárba „telepíti”. A szükséges adminisztrációt a Levéltár végzi, figyelemmel kíséri a teljesítést. Elszámol a MABISZ felé.
- 2) A kutatási projekt pénzügyi fedezetét a MABISZ a BOI-hoz „telepíti”. A szakmai koordinációt, a teljesítéseket a Győr Városi Levéltár tartja nyilván, igazolja a BOI felé, aki teljesíti a kifizetéseket.

A kutatási projekt várható eredményei

- 1) Széles körű forráskutatás eredménye a 19. századi magyarországi biztosításügy fejlődésének teljes körű bemutatása.
- 2) A modern „business history” módszertan segítségével bemutatathatóvá válnak a két világháború közötti időszak sikerei és nehézségei
- 3) Két átfogó tanulmány kötet születik, amelyeket a MABISZ (BOI) megjelentethet
 - teljes terjedelmükben
 - szerkesztett változatban (könyv alakban, CD formában).